

ВПЛИВ СОЦІО-ЕКОНОМІКО-ПОЛІТИЧНИХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ НА ДЕМОГРАФІЧНІ, МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ: ДИНАМІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

***К.І. Кириченко**, асистент кафедри управління,
Сумський державний університет, м. Суми, Україна*

У статті здійснено аналіз рівня народжуваності та зайнятості, а міграційний рух населення в Сумській області. Проведений аналіз дозволив обґрунтувати наявність суттєвого синергетичного впливу соціо-економіко-політичних трансформацій в Україні на демографічні, міграційні процеси та зайнятість населення. Встановлені траєкторії подальшої динаміки кількості новонароджених, індикатора міграції та обсягу безробітних і зайнятих, що дозволяє державним органам регулювання сформувати дієвий комплекс інструментів соціального, економічного та політичного характеру для досягнення високих показників добробуту населення та конкурентоспроможності країни.

Ключові слова: соціо-економіко-політичні взаємозв'язки, міграція, демографія, зайнятість населення, державне регулювання, прогнозування.

DOI: 10.21272/1817-9215.2017.3-06

ВСТУП

Взаємозв'язок між економічним добробутом, політичною стабільністю та соціальною забезпеченістю в значній мірі визначає тенденції розвитку ринку праці як в масштабах національної економіки, так і на рівні окремих регіонів. В свою чергу, динаміка та рівень розвитку ринку праці в значній мірі впливає на поточну та перспективну конкурентоспроможність країни у світовому економічному просторі, оскільки саме населення виступає рушійною силою в забезпеченні стабільного розвитку країни. Підтвердженням того, що визначальним фактором конкурентоспроможності національної економіки є людський капітал, є зокрема те, що в більшості рейтингів соціально-економічного прогресу, що застосовуються у європейських країнах, основним показником є задоволення потреб людини та їх розвиток. Безперечно, забезпечення потреб населення, що визначає рівень економіки, реалізовується через політику, яку здійснює державна влада. Для досягнення цілей сталого розвитку виконавчі та законодавчі органи влади мають враховувати взаємообумовленість та забезпечувати узгодженість соціальної, політичної та економічної складових державного управління. Врахування специфіки кожної з цих складових визначає вибір способів втручання влади у функціонування країни, оскільки застосування одночасно регуляторних заходів в кожному з цих напрямків може створювати нові синергетичні ефекти, як позитивного так і негативного характеру.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідження впливу соціо-економіко-політичних взаємозв'язків на результативність державного регулювання економіки в цілому здійснювали такі науковці, як М. Фрідман, Дж. Кейнс, В. А. Гайдук, Л. П. Максимова, О. І. Зоріна, В. О. Луцков, І. В. Рощина, Є. В. Поролло, В. В. Казаков та інші.

Найбільш поширеними є дослідження наслідків соціо-економіко-політичної взаємодії на демографічні, міграційні процеси та зайнятість населення. Зокрема, А. Г. Алексаха [1] стверджує, що слаборозвинутий соціум потребує меншого рівня добробуту. Характер праці, яку люди здійснюють, безперечно призводить до змін у внутрішній сутності населення та рисах характеру людей, вони стають більш

цілеспрямованими, працьовитими та дисциплінованими. Такі зміни призводять до сукупного зростання рівня розвитку населення, спричиняють підвищення його потреб. Між рівнями споживання та розвитку існує прямий зв'язок, тобто чим вище рівень розвитку населення, тим більші його потреби та обсяги споживання.

Вплив соціо-економіко-політичних взаємозв'язків найбільш явно проявляється саме через індикатори ринку праці: насамперед населення країни задовольняє фізіологічні потреби, а потім важливими для них стають наявність безпеки, соціального захисту, політичної стабільності, закон та порядок. Підвищення рівня розвитку економіки, зростання економічного добробуту населення призводить до ускладнення та вдосконалення соціальної організації, до зростання рівня соціального забезпечення, що вимагає стабільної політичного клімату, який може гарантувати підтримку соціальних та економічних гарантій протягом тривалого періоду часу.

Свердлова Ю А. [22] зазначає, що зростання економіки та покращення соціального стану та політичної стабільності є не послідовними процесами, а взаємопов'язаними. Автором здійснено аналіз розрахунків кореляційної залежності між складовими людського капіталу та Індексом глобальної конкурентоспроможності (він дозволяє в узагальнюючому вигляді оцінити соціальні (нерівність, добробут, освіченість та інше), економічні (інновації, інвестиції, відкритість та інше) та політичні (корупція, рівень демократії, прозорість виборчої системи та інше) аспекти функціонування держави). Оцінка проводилася за методикою рангової кореляції Спірмена і ґрунтується на даних Євростату, Програм розвитку ООН та Всесвітнього економічного форуму. Здійснений розрахунок і аналіз кореляційної залежності між основними чинниками людського розвитку та значеннями Індексу глобальної конкурентоспроможності підтвердив, що конкурентоздатності країни визначається якістю людського капіталу.

Як зазначає Є. В. Фахрутдінова [3] соціальна та політична складові державного управління в сукупності виконують особливу економічну функцію: забезпечують накопичення та розширене відтворення індивідуального людського капіталу та сукупного людського потенціалу як специфічної форми нематеріального багатства. Результатом ефективного державного управління є забезпечення тісного зв'язку між вільною конкуренцією в економічній сфері, соціальною рівновагою, політичною стабільністю та свободою в суспільстві.

Підтвердження впливу політичної стабільності на економіку та соціальну сферу можна знайти у роботі Т. В. Шпрінгера [4], оскільки, як він зазначає, внаслідок політичної нестабільності та низького рівня довіри до влади виникає трудова міграція та тінізація ринку праці, наймані працівники є соціально та економічно незахищеними.

Таким чином, особливої актуальності набуває дослідження та прогнозування впливу наслідків соціо-економіко-політичної взаємодії на розвиток ринку праці, зокрема, демографічні, міграційні процеси та зайнятість населення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження та прогнозування впливу наслідків соціо-економіко-політичної взаємодії на демографічні, міграційні процеси та зайнятість населення проведемо на прикладі ринку праці Сумської області.

Традиційно одним з основних індикаторів прояву соціо-економіко-політичної нестабільності вважається негативна динаміка рівня народжуваності населення [5, 6].

За період 1995-2002 рр. *рівень народжуваності в Сумській області* (рис. 1) зменшувався стрімкими темпами – на 30,48% (з 12,433 тис. осіб у 1995 р. до 8,644 тис. осіб у 2002 р.). В 2003-2012 рр. кількість новонароджених в області зростала з кожним роком на 2,24%, досягнувши в 2012 р. свого рекордного значення в 11,093 тис. осіб. Проте з 2012 р. кількість новонароджених в області почала зменшуватися та у 2016 р. склала 8,822 тис. осіб, що на 20,5% менше, ніж у 2012 р.

На рис. 1 представлені не лише ретроспективні дані за 1995-2016 рр., а й зроблені нами прогнози на 2017-2022 рр. (при умові, що будуть збережені існуючі тенденції).

Рисунок 1 – Кількість новонароджених в Сумській обл. тис. осіб: ретроспектива за 1995-2016 рр. та прогноз на 2017-2022 рр.

Для визначення прогнозних значень кількості живонароджених осіб за t -ий календарний рік (Q_t^G) використано наступну формулу:

$$Q_t^G = Q_{t-1}^G \cdot \sqrt[21]{\frac{Q_{2016}^G}{Q_{1995}^G}}, \quad (1)$$

де Q_{t-1}^G – кількість живонароджених осіб з лагом 1 рік по відношенню до t -ого календарного року, осіб;

Q_{2016}^G – кількість живонароджених осіб у 2016 році, осіб;

Q_{1995}^G – кількість живонароджених осіб у 1995 році, осіб.

Іншим індикатором прояву соціо-економіко-політичної нестабільності є зростання рівня міграції населення [7, 8]. Цей фактор набув особливої актуальності в останні роки, оскільки значна кількість безробітних та випускників навчальних закладів мігрує за кордон в пошуках високооплачуваної роботи. За даними онлайн-порталу rabota.ua, протягом 2016 р. українці, які працюють в Польщі, перерахували в Україну 2,22 млрд доларів (це майже 3% ВВП України), а трудові мігранти з Німеччини – 56 млн. євро. У 2016 р. іноземні роботодавці розмістили на цьому порталі понад 35000 вакансій, а в першому півріччі 2017 р. – понад 20000, причому лідерами (топ-5) за кількістю вакансій є робітничі професії. Так, зокрема, станом на 2017 р. частка запитів на кваліфікованих робітників робітничих спеціальностей для промисловості у загальній кількості вакансій складає 52,3% (з них спеціалістів для будівництва – 12,7%), IT-фахівців – 9,1%, водіїв, кур'єрів, адміністративних помічників – 6,9%.

На рис. 2 представлено дані щодо міграційного приросту, який вимірюється різницею між обсягами прибуття в область та вибуття з області робочої сили.

Протягом 1995-2015 рр. рівень міграційного приросту населення області був від'ємним, тобто кількість вибулих осіб перевищувала кількість прибулих в область. Проте у 2016 р. вперше було зафіксовано позитивний міграційний приріст, що обумовлено переміщенням постраждалих осіб з уражених конфліктом територій України. Як видно з рис. 2, нами були не лише проаналізовані ретроспективні дані за 1995-2016 рр., а й зроблені прогнози на 2017-2022 рр. (при умові, що будуть збережені існуючі тенденції).

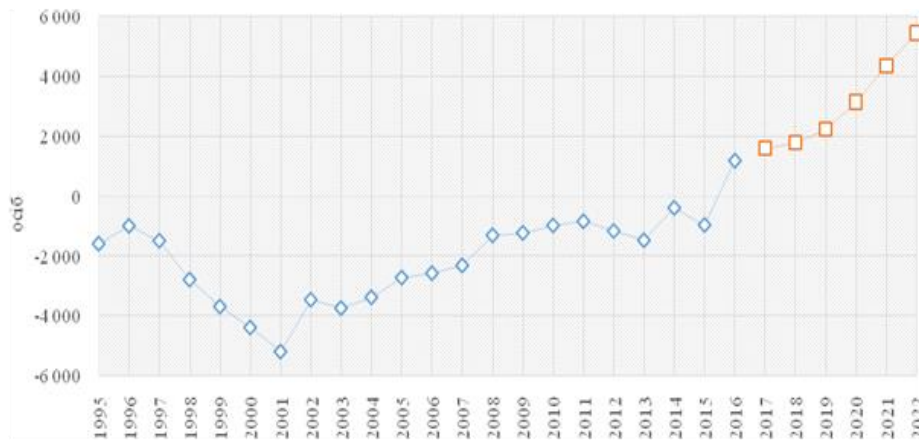

Рисунок 2 – Динаміка міграційного приросту в Сумській області, тис. осіб: ретроспектива за 1995-2016 рр. та прогноз на 2017-2022 рр.

Для оцінювання прогнозного обсягу міграційного приросту в Сумській області у t -ому календарному році (станом на кінець року) (MP_t) розроблено наступну нелінійну економетричну модель:

$$MP_t = 1124566318 + 8506832 \cdot t - 394,38 \cdot \sin t + 259,54 \cdot \cos t - 1703358251 \cdot \ln t \quad (2)$$

Ще одним індикатором прояву соціо-економіко-політичної нестабільності є зростання безробіття серед населення [9, 10].

Проаналізуємо кількість безробітних та зайнятих осіб працездатного віку в Сумській області (рис. 3).

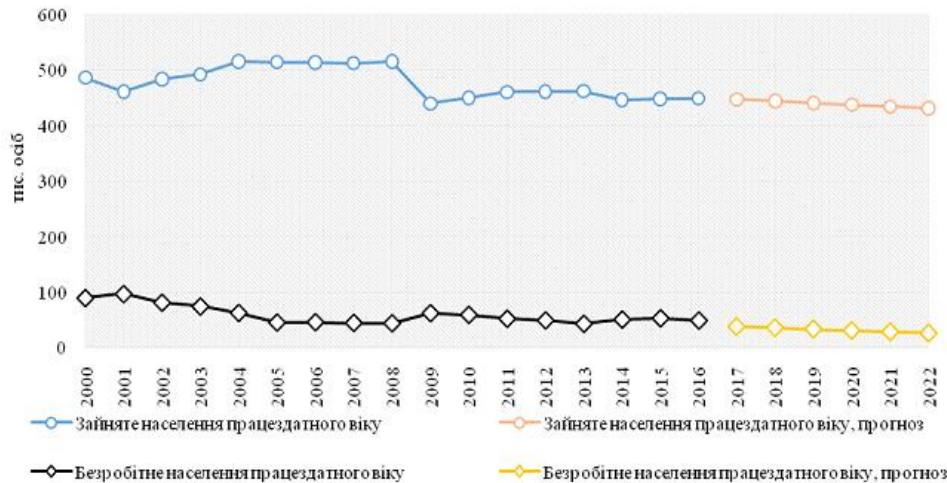

Рисунок 3 – Динаміка зайнятого та безробітного працездатного населення в Сумській області, тис. осіб: ретроспектива за 1995-2016 рр. та прогноз на 2017-2022 рр.

Протягом 1995-2016 рр. спостерігається хоч і не значна, але позитивна тенденція до зниження частки безробітних осіб в структурі працездатного населення Сумської області. За період 2009-2010 рр. кількість зайнятого населення дещо зменшилася (коливалася в межах 444,5 тис. осіб), а кількість безробітних – зросла (в межах 60,7 осіб). Проте вже з 2012 р. показники рівня зайнятості на ринку праці області досягнули свого докризового рівня. У 2016 р. кількість працездатного населення Сумської області становила 497,3 тис. осіб, 90% з яких задіяні в трудовій діяльності різних галузей економіки, тоді як решта (10%) – безробітні.

Як видно з рис. 3, нами були проаналізовані не лише ретроспективні дані за 1995-2016 рр., а й зроблені прогнози на 2017-2022 рр. (при умові, що будуть збережені існуючі тенденції). Для визначення прогнозних значень зайнятого ($ZNPV_t$) та безробітного ($BNPV_t$) населення працездатного віку за t -ий календарний рік використано наступні формули:

$$\begin{aligned} ZNPV_t &= 7130,88 - 3,31 \cdot t \\ BNPV_t &= 4818,05 - 2,37 \cdot t \end{aligned} \quad (3)$$

Найбільш масштабним у 2016 р. є рівень безробіття у таких чотирьох видах економічної діяльності Сумської області (табл. 1):

- 1) сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (27,19% від загального обсягу);
- 2) державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування (20,19% від загального обсягу);
- 3) переробна промисловість (14,17% від загального обсягу);
- 4) оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (13,05% від загального обсягу).

Сумарна частка безробітних у цих чотирьох видах економічної діяльності в загальному обсязі безробітних становить біля 75%.

При цьому протягом 2002-2016 рр. суттєво скоротилася кількість безробітних осіб у таких видах економічної діяльності як: переробна промисловість (-81,6%), оптова та роздрібна торгівля (-57,6%), транспорт та складське господарство (-59,7%),

охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (-62,4%), будівництво (-81,1%), тимчасове розміщування й організація харчування (-52,9%), операції з нерухомим майном (91,0%). У той же час, суттєво зросла кількість безробітних у сфері державного управління й оборони, обов'язкового соціального страхування (загалом – на 83%, причому саме протягом останніх двох років кількість непрацюючих осіб збільшилася майже вдвічі: у 2016 р. – 2476 осіб, тоді як ще в 2014 р. – 1205).

З метою більш глибоко аналізу рівня зайнятості проаналізовано дані щодо офіційно зареєстрованих вакансій у Сумській обласній службі зайнятості (табл. 2). Так, зокрема, загальна кількість заявлених роботодавцями вільних робочих місць у 2016 р. скоротилася на 76,3% (на 3090 осіб) порівняно з 2002 р.. Скорочення кількості вакансій відбулося за всіма видами економічної діяльності, проте найбільш регрес спостерігався у фінансовій сфері (-90,5%), сфері нерухомості (-90,6%), будівництві (-83,6) та переробній промисловості (-82,7%).

Протягом 2002-2016 рр. найбільшим попитом серед роботодавців користувалися працівники для переробної промисловості (23,93% від загального обсягу), сфери торгівлі (16,23% від загального обсягу) та охорони здоров'я (10,20% від загального обсягу), на які припадає половина всіх вакансій на ринку праці Сумської області.

Таблиця 1 – Кількість безробітних в Сумській області у розрізі видів економічної діяльності, осіб

Вид економічної діяльності	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Графічне представлення
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	4777	5666	6719	8523	8288	7463	8748	5053	5467	4441	4519	4259	4475	3789	3334	
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1353	1505	1489	1542	1451	1040	1096	623	1075	1098	1021	1056	1205	2376	2476	
Переробна промисловість	9452	7130	6863	5379	4367	3893	6421	3780	3446	2784	2436	2606	2687	2228	1738	
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3776	4047	4176	3833	3477	2519	3522	2622	2777	2323	2516	2352	2702	2486	1601	
Освіта, професійна, наукова та технічна діяльність	1219	818	794	638	574	637	706	527	585	585	562	905	932	1013	674	
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1221	1048	1094	929	1081	896	1037	693	866	777	605	595	677	603	492	
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, водопостачання	361	406	382	358	222	293	273	217	179	165	194	290	273	236	383	
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	872	834	684	552	417	383	466	296	346	350	480	455	499	482	328	
Фінансова та страхова діяльність	490	338	246	251	241	174	480	556	374	382	389	307	493	609	324	
Будівництво	1452	1109	1077	844	735	553	1492	1145	1019	673	589	441	518	379	274	
Тимчасове розміщування й організація харчування	367	135	184	170	153	129	145	139	145	124	170	216	229	282	173	
Операції з нерухомим майном	1109	899	805	762	633	428	477	484	483	478	644	140	185	193	100	
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	67	100	54	50	52	90	99	59	73	105	93	73	72	83	62	
Інші галузі види економічної діяльності	847	914	741	688	722	562	809	717	489	360	283	300	579	440	305	

З метою більш глибоко аналізу рівня зайнятості проаналізовано дані щодо офіційно зареєстрованих вакансій у Сумській обласній службі зайнятості (табл. 2). Так, зокрема, загальна кількість заявлених роботодавцями вільних робочих місць у 2016 р. скоротилася на 76,3% (на 3090 осіб) порівняно з 2002 р.. Скорочення кількості вакансій відбулося за всіма видами економічної діяльності, проте найбільш регрес спостерігався у фінансовій сфері (-90,5%), сфері нерухомості (-90,6%), будівництві (-83,6) та переробній промисловості (-82,7%). Протягом 2002-2016 рр. найбільшим попитом серед роботодавців користувалися працівники для переробної промисловості (23,93% від загального обсягу), сфери торгівлі (16,23% від загального обсягу) та охорони здоров'я (10,20% від загального обсягу), на які припадає половина всіх вакансій на ринку праці Сумської області.

Таблиця 2 – Кількість вакансій в Сумській області у розрізі видів економічної діяльності, осіб

Вид економічної діяльності	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Графічне представлення
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	1326	1128	653	438	471	589	235	145	190	230	195	141	158	162	230	
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	655	626	545	337	285	229	128	49	56	78	78	107	110	116	156	
Переробна промисловість	215	217	244	207	160	190	217	125	72	91	104	148	87	85	98	
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	144	189	423	105	105	142	83	41	55	33	58	59	68	56	94	
Освітня, професійна, наукова та технічна діяльність	244	302	365	369	209	206	166	132	108	86	109	76	101	57	72	
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	143	88	111	78	57	41	51	16	23	12	21	59	59	59	59	
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, водопостачання	262	207	177	152	148	114	55	28	32	24	41	20	23	14	43	
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	626	657	565	402	178	198	107	101	84	72	71	71	58	53	39	
Фінансова та страхова діяльність	60	51	60	53	71	75	62	21	20	10	13	33	33	33	33	
Будівництво	30	18	11	8	21	20	7	5	8	8	11	22	7	11	30	
Тимчасове розміщування й організація харчування	138	119	119	193	151	120	83	27	27	45	35	13	9	12	13	
Операції з нерухомим майном	116	79	83	79	23	19	7	6	2	2	5	5	1	0	11	
Добува промисловість і розроблення кар'єрів	1	22	1	47	11	35	27	7	3	8	4	0	0	0	3	
Інші галузі види економічної діяльності	91	59	79	91	46	46	31	17	11	19	20	29	8	21	80	

Проведений аналіз свідчить, що кількість безробітних осіб (більше 12 тис. осіб) є значно вищою, ніж кількість запропонованих вільних робочих місць (біля 1 тис. одиниць) за всіма видами економічної діяльності. Ця ситуація дещо, але несуттєво «пом'якшується» за рахунок неоголошених вакансій (не всі суб'єкти господарювання при виникненні потреби у новому співробітнику подають запити до Сумської обласної служби зайнятості та районних центрів зайнятості, а здійснюють пошук робочої сили самостійно, через інформаційні портали (наприклад, rabota.ua, work.ua, [HeadHunter \(hh.ua\)](http://HeadHunter.com), jobs.ua, rabotarplus.ua та alljob.com.ua та ін.), оголошення у ЗМІ, інші пошукові джерела тощо. Крім того, враховуючи достатньо високий рівень тінізації економіки, значна кількість реально працюючих осіб не є офіційно працевлаштованими).

Таким чином, здійснене дослідження та прогнозування впливу наслідків соціо-економіко-політичної взаємодії на демографічні, міграційні процеси та зайнятість населення Сумської області засвідчило негативну динаміку. Ця проблем не може бути вирішена на рівні окремого регіону, тому актуальним завданням наразі є розробка узгодженої національної стратегії підтримання та розвитку трудового потенціалу України, а також визначення найбільш дієвих інструментів державного впливу (соціальних, політичних та економічних) – каталізаторів та стимуляторів відновлення позитивної динаміки на ринку праці.

ВИСНОВКИ

Дослідження демографічної ситуації, міграційних процесів та рівня зайнятості населення в Сумській області дозволяють стверджувати, що для даного регіону характерні деструктивні процеси на ринку праці. Так, темпи відновлення робочої сили (рівень народжуваності) мають спадний тренд. Це призводить до старіння робочої сили та втрати її компетентності. Комплексна політика державного регулювання ринку праці має органічно поєднувати заходи соціальної підтримки населення на початкових стадіях організації зайнятості та самозайнятості, економічної підтримки – щодо створення подальших гідних умов праці людини, політична складова має гарантувати дотримання соціальних та економічних стандартів в державі.

Прогнозні значення міграційного руху населення свідчать про позитивну динаміку, проте додатне значення міграційного приросту забезпечується переселенцями зі Сходу України, тоді як висококваліфіковані робітники виїжджають

за кордон. Соціо-економіко-політична діяльність держави в рамках нівелювання проблеми трудової міграції повинна зосереджуватись на підвищенні рівня заробітної плати та безпеки умов праці, а також забезпеченні високого рівня медичного захисту та пенсійного забезпечення.

Співвідношення рівня зайнятості та рівня безробітних свідчить про критичну ситуацію на ринку праці. Інструментарій соціо-економіко-політичної діяльності держави повинен бути спрямований на переорієнтацію державного замовлення на всі види професій, трансформацію політики функціонування центрів зайнятості, реформуванню закладів освіти.

Таким чином, справедливо зауважити, що проблема забезпечення та підвищення трудового потенціалу України повинна вирішуватись за допомогою комплексного застосування інструментів соціальної, економічної та політичної діяльності держави, оскільки вибіркове їх впровадження не зможе призвести до структурної перебудови ринку праці в регіонах України.

SUMMARY

The article analyzes the level of birth rate and employment, and the migration movement of the population in the Sumy region. The analysis allowed to substantiate the existence of significant synergistic influence of socio-economic-political transformations in Ukraine on demographic, migration processes and employment of the population. Established trajectories of the further dynamics of the number of newborns, the indicator of migration and the volume of unemployed and employed, which allows state regulators to form an effective set of social, economic and political instruments to achieve high indicators of the welfare of the population and competitiveness of the country.

Key words: socio-economic-political interconnections, migration, demography, employment of the population, state regulation, forecasting.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексаха А. Г. Демографічні процеси в доіндустріальних суспільствах та їх вплив на розвиток економіки [Електронний ресурс] / А. Г. Алексаха // Історія торгівлі, податків та мита. – 2013. – № 2. – С. 141–147. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itpm_2013_2_20
2. Свердлова Ю. О. Вплив розвитку людського капіталу на конкурентоспроможність економіки Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Ю. О. Свердлова // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 7-8(2). – С. 12-15. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2014_7-8%282%29_4
3. Фахрутдінова Е. В. Роль социальной сферы и социальной политики в обеспечении устойчивого социально-экономического развития страны / Е. В. Фахрутдінова // Экономические науки. – № 8 (57). – Москва, 2009. – с. 7-11
4. Шпрінер Т. В. Вплив тіньової економіки на ринок праці [Електронний ресурс] / Т. В. Шпрінер // Управління розвитком. – 2014. – № 11. – С. 35-37. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_11_16
5. Курило І. О. Регіональні особливості народжуваності в Україні та її детермінанти (досвід аналізу багатомірними статистичними методами) / І. О. Курило, О. А. Кривова, О. С. Коваленко // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2009. – Вип. 14. “Економічна думка”. – С. 44-47
6. Мельничук Д.П. Народжуваність в Україні: вплив сучасних тенденцій на перспективи формування та майбутні характеристики людського капіталу / Д.П. Мельничук // Демографія та соціальна економіка — 2010. — № 1. — С. 90-97
7. Чайка-Петегірич Л.Б. Соціально-економічний вплив на регіональні міграційні процеси / Л.Б. Чайка-Петегірич // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2010. – Вип. 20.9. – С. 325-328.
8. Горбачова І. Тенденції міжнародної трудової міграції робочої сили в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / І. Горбачова // Україна: аспекти праці. - 2013. - № 5. - С. 39-44. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2013_5_9
9. Гірман А. Зарубіжний досвід регулювання ринку праці в реалізації євроінтеграційної стратегії України / А. Гірман // Україна: аспекти праці. – 2012. – №8. – С. 45-49
10. Майсіора О.М. Безробіття та наслідки його впливу на економіку країни / О.М. Майсіора// Економіка та держава. – 2010. - №8. - С.60-61

Надійшла до редакції 22 серпня 2017 р.